Erdős András Patrik

Posztjugoszláv, „posztháborús" állapotok

Albán etnikai kisebbségek a Nyugat-Balkánon*

A Balkán-félsziget szinte örökké turbulens viszonyait egy sokvallású, nem szláv etnikumú őshonos nép, az albánok jelenléte is bonyolítja. Bár a független Albánia már több mint száz éve létezik, valójában ritkán tudott saját sorsáról határozni ez idő alatt, s gyakorlatilag 1912-es születésétől fogva csupán az albánok kisebb részének ad otthont. Az albán népnek jelentős hányada világszerte diaszpórában él, elsősorban az anyaország (és Koszovó mint tulajdonképpeni második anyaország) környezetében található négy államban, Észak-Macedóniában, Görögországban, Szerbiában és Montenegróban. Lélekszámuk és az említett államokban betöltött politikai-gazdasági-társadalmi helyzetük erősen változó, utóbbi a társnemzeti aspirációktól a lényegében páriasorsig terjed.

Tanulmányomban azt elemzem röviden, hogy milyen helyzetben vannak az albánok abban a négy környező országban, ahol ők jelentik az egyik legjelentősebb etnikai kisebbséget. Legfőbb kérdésfelvetéseim, hogy milyen aktuális politikai problémákkal néznek szembe, mennyire rossz az interetnikus viszony és milyen a kisebbségek társadalmi beágyazódása. A teljes kép megértéséhez persze elengedhetetlen lenne beszélni a 19. századi albán nemzeti ébredésről és az albán nyelvterület történelmi szétszakításáról – terjedelmi korlátok miatt erre jelen tanulmány keretei között nincs lehetőségem, de a magyar[1] és az angolszász[2] szakirodalom egyaránt remek szintézisekkel jeleskedik. Az albán nemzettudat gyökereit, a határkérdést és a kortárs albán irredentizmust a fenti szerzőkre híven támaszkodva saját tanulmányban is összefoglaltam.[3]

Mivel az albán népességet helyzete alapján nem könnyű áttekinthetően csoportosítani, a tanulmány meglehetősen egyszerű struktúrában tárgyalja a kérdést. A helyszín és a főszereplők (a Nyugat-Balkán és az albán nép) rövid bemutatása után egyenesen a négy érintett ország helyzetének tárgyalása következik, az albán

* A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért köszönettel tartozom Kemenszky Ágnesnek. A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

[1] Csaplár-Degovics, 2010.

[2] Vickers, 1999.

[3] Erdős, 2022.

népesség lélekszáma – nem pedig aránya – szerinti csökkenő sorrendben. Ez a döntés elsőre megkérdőjelezhetőnek tűnhet, de érdemes figyelembe venni, hogy a népességarányokkal kapcsolatos bizonytalanságok sokkal képlékenyebb sorrendet szülnének, mint a népességszám adatok (amelyek szintén kevésbé megbízhatóak, például Görögország esetében). Ilyen módon legalább az önkényes sorrend koherenciáját garantálni tudom.[4]

A Nyugat-Balkán mint tér

A hegy mint természetföldrajzi karakterisztika számos attribútummal bír. Mivel nehézkes rajta átkelni, megvédi a vidéken megtelepedőket, de egyúttal el is szigeteli a különböző völgyekben élő csoportokat egymástól. Ezt a letelepedési formát pedig az élelmiszertermelés szüksége váltja ki, a hegyvidéken ugyanis nehezebb mezőgazdasági művelésre berendezkedni. A hegyek potenciálisan nyersanyagkincset rejthetnek (a nemesfémektől a ritkaföldfémekig), ám a megfelelő társadalomszervezet és a területi békesség szükséges azok nyugodt kiaknázásához. A hegyeknek sajátos, a síkvidéki klímánál zordabb éghajlata van, más fák nőnek, más gyümölcsök teremnek.

Mindezeket azért szükséges külön regisztrálnunk, mert ellentétben az alapvetően síkvidéki jellegű Európával, a Balkán-félszigetnek alapvető jellemzője a hegyvidék. Maga a török eredetű név is a hegyre („erdős hegy") utal, és a félsziget 70%-a hegységi fekvésű.[5] Van ugyan a Balkán hegyláncainál magasabb földrajzi képződmény Európában, viszont nincs még egy olyan régió, amelyet hasonló sűrűséggel szőnének át a magaslatok.

Már magának a Balkánnak a pontos meghatározása sem egyszerű, földrajzi-politikai fogalmak élesen darabolják egymást. Földrajzilag semmi nem indokolja például, hogy a Duna alsó folyásától, vagy a Déli-Kárpátok gerincétől északra fekvő síkvidék „Balkán" legyen, ám, miután ezek a területek mintegy száz éve balkáni központú államokhoz tartoznak, politikailag egyre kevésbé karakterizálhatóak Közép-Európaként. Nyugaton a Szlovéniában futó Júliai-Alpok, keleten a Boszporusz (Dardanellák), délről pedig a tenger alkot egyértelműbb határt.[6]

[4] Munkámban az albán neveket – a praktikumot a magyar szakirodalmi tradíció elé helyezve – következetesen anglicizált átírásban, így például Hodzsa nevét „Hoxha" formában szerepeltetem. (Ez éppen fordítottja egy fontos ponton az albán helyesírásnak, a „dzs" hangot ott ugyanis „x", a „dz" hangot „xh" jelöli.) Helységnevek ügyében kevésbé van tere önkényességnek, az albán nyelv ugyanis hátravetett határozott névelőt (enklitikus artikulust) használ, amely módosítja a szó alakját. Például Shkodër (határozatlan) – Shkodra (határozott). A nevek angolszász átírásához igazodva az angolszász albanológiai irodalom gyakorlatát követem: a határozatlan névelős formát fogom a főnév nemére való tekintet nélkül használni. Toldalékolásnál is törekedtem ezen alakok megőrzésére. Kivételt az észak-macedóniai Tetovo (albánul Tetovë) városával teszek, ennek speciális terminológiai okai vannak. Másküllönben albánlakta településeket – mint a fent említett Shkodër – az albán nevükön szerepeltetek.

[5] Reed–Kryštufek–Eastwood, 2004.14.

[6] Ugyanakkor létezik a „mentális Balkán" is Slavoj Žižek szerint, arra utalva, hogy mit tart számon az európai közgondolkodás „másként" és „elmaradottként". Mint rámutat, Görögország – az európai kultúra bölcsője – a kontinens közgondolkodásában nem „Balkán", holott ez politikai vagy pláne földrajzi érvekkel nem lenne alátámasztható. (Žižek, 1999.)

Azt, hogy az albán nép mind politikai, mind földrajzi tekintetben balkáninak mondható, nem nagyon lehet megkérdőjelezni, hiszen az albánlakta területek – akár történelmi, akár mai vonatkozásban – a félsziget elméletben definiált határaitól messzire terülnek el. De hogyan határozható meg a „Nyugat-Balkán" mint fogalom? Földrajzilag leginkább a Dinári-hegység északnyugat-délkelet irányú (az Adriai-tengerrel nagyjából párhuzamosan futó) láncához lenne köthető, ám a megnevezés eredete nem ezzel függ össze. A Nyugat-Balkán kifejezés geopolitikai neologizmus: Jugoszlávia szétesése után született meg, és a 2000-es években rögzült a nem EU-tag, földrajzilag balkáni államok gyűjtőneveként. Egészen konkrétan a volt jugoszláv tagállamok (Szlovéniát kivéve) és Albánia összességét jelöli a kifejezés, amely merőben mesterséges volta ellenére találónak bizonyult, hiszen hamar meggyökeresedett. 2014 óta Nyugat-Balkán csúcstalálkozókra is sor kerül az EU-hoz való közeledés jegyében.[7]

Azt is fontos külön kiemelni, hogy az albán „magterület" és a nagy létszámú albán etnikai kisebbségek fizikailag jóval inkább elválasztva éltek egymástól, mint más, mesterséges határok által elszigetelt európai népek. Albániának nem nyílik könnyű átjárás Koszovó, Észak-Macedónia és Montenegró területe felé sem, egyedül a Fehér-Drina völgye képez kivételt Prizren (Koszovó) és Kukës (Albánia) városai között, valamint a vékony alföldi régió a Shkodëri-tó déli partján Montenegró felé.

Az albánok nyelve és etnogenezise

Mindenekelőtt szükséges összefoglalni, kik is az albánok, és honnan származnak. Röviden elmondható, hogy egy paleobalkáni eredetű népről van szó, vagyis az albán etnogenezis visszanyúlik legalább az ókori hellén civilizáció korába. A konkrét nyelvi eredet napjainkig vitatott, a tudományos konszenzus az illír kötődés felé látszik billenni, de a trák és a dák, mi több, a kelta eredet kérdése is felmerült.[8] Az utóbbiakat a nyelvi emlékek szórványossága miatt gyakorlatilag nincs mód érdemben cáfolni, ahogy kétséget kizáróan bizonyítani sem lehet őket. Természetesen a fenti nyelvi eredetek különféle ötvözete is elképzelhető, így például Schütz István egy alapvetően illír jellegű, ám trák hatásokat is mutató nyelvként definiálja a római kori protoalbán nyelvet. A nyelvész a dardánokat (egy, a mai Koszovó hegyeiben élő indoeurópai népet) is azonosítja az albánság felmenőiként.[9] Az igazságtétel igénye nélkül is elfogadhatjuk kiindulópontnak azt, hogy a Balkán egyik legrégibb autochton népességéről van szó, akik minden számítás szerint megelőzik a 6–7. században megérkező szláv népességet.

Hiába a valóban lenyűgöző ókori gyökerek, nem mindig érte/éri be az albán nacionalizmus a tudományosan is megalapozható tényekkel. A lengyelek szarmata, a románok dák, vagy a magyarok hun eredetét éltető mítosznak az albán megfelelője a pelazgizmus, amely az *Iliász*ban is feltűnő rejtélyes ősi néptől, a pelazgoktól származtatja az albánokat. Ellentétben azonban a legtöbb közép- és

[7] *European Commission*, 2020.
[8] Arday, 2016. 372.
[9] Schütz, 2001. 87–91; Schütz, 2006.

kelet-európai nép dicső múltról szóló 18–19. századi eredetű mítoszaival, a pelazgizmus nem saját nemzeti találmány, hanem Georg von Hahn osztrák diplomata, az egyik első Albánia-kutató alkotta meg.[10] A pelazgizmus legmulatságosabb kurrens vadhajtásai a mitikus trójaiakból is albánokat kreálnak – megemlítendő, hogy a római világbirodalom is Trójától származtatta magát az *Aeneis* eposzon át –, végleg a nyugati kultúrkör origójába helyezve az albánság vélt őseit. A mítosz ma sem halott, néhány „nyelvész" fáradhatatlanul alkot a pelazg–albán kontinuitás témájában, áltudományos írások sokaságát zúdítva a gyanútlan laikusra az interneten.[11]

A később albánná lett nép(ek) látványos és lényegében máig ható vallási-nyelvi töredezése nem a nagy ókori civilizációk előtti „ősidőkben", hanem a római évszázadok alatt, és még inkább azok után ment végbe. Míg ugyanis Apollonia vagy Aulona (Vlorë) virágzó és romanizált városok voltak, a területen pedig fontos utak futottak át (mindenekelőtt a Via Egnatia), a magas hegyekben nem ment végbe érdemi romanizáció, sőt, a dardán hegyvidéken a központi hatalom is legfeljebb esetleges volt. A kulturális differenciák vallási hatással is jártak: a forgalmas utak, a „rómaibb" területek mentén megjelent az ókeresztténység. Később a Római Birodalom utolsó évszázadában a protoalbánok feltehetően nagy számban keresztelkedtek meg, azonban egyes törzsek ragaszkodtak bizonyos pogány kontinuitásokhoz, amit a hittérítők tudomásul vettek.[12] A színleges, vagy szinkretikus tendenciákkal vegyített megtérés mint jelenség, egészen a 19. századig többször megismétlődik majd az albán hegyekben.

Az 5–6. század során valamikor megtörtént a „gheg–toszk szakadás", az albán nyelv kettéválása. Bár könnyű lenne e két nagy dialektusát az albán nyelvnek összefüggő kontinuumként leírni, a helyzet valamivel bonyolultabb. Napjainkban valóban létezik a Shkumbi folyó vidékén egy ún. átmeneti dialektus, és a két nagy nyelvcsoportnak számos, egy bizonyos pont után kölcsönösen alig érthető aldialektusa van. Azonban a szakadás a középkor hajnalán – a jövevényszavak közötti eltérés alapján az időpont jó közelítéssel datálható – mintha kettévágta volna a nyelvet, sok alapvető ejtési-szóformálási eltérés keletkezett. Ennek miértjéről semmit sem tudunk, a nyelvi spektrum két széle azonban már feltehetően nem tudott egymással akadálymentesen kommunikálni.[13]

A manapság meghatározó albán jellegzetességnek tartott szunnita iszlám vallás felvételére és rögzülésére a 16–19. század során került sor.[14] Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a szunnita egyáltalán nem minden albán vallása; sok a katolikus, illetve az ortodox keresztény, vannak bektashi síiták, és az anyaországban kimondottan sok az ateista az Enver Hoxha-i kommunizmus örökségeként. A Balkán-diskurzusban elsősorban azért lehet téma az albánok muszlim hite, mert a két legnépesebb és legvitatottabb jelenű-jövőjű albán közösség, a koszovói és az észak-macedóniai, valóban nagy többségében szunnita muszlim.

[10] Hahn, 1854. 211–279.

[11] A pelazg mítoszgyártás kortárs identitásképző szerepét, erejét és külön kiemelt regionális fontosságát a görög–albán határvidéken szaktudományos szemmel is részletesen elemezték. (de Rapper, 2009.)

[12] Schütz, 2006.

[13] Csaplár-Degovics, 2010. 63–65.

[14] Ennek lehetséges okairól lásd: Vickers, 1999. 17–18.

Észak-Macedónia: a tetovói felkelés és öröksége

A ma Észak-Macedóniának nevezett délszláv többségű állam őshonos albán kisebbségének története természetesen nem a macedón függetlenséggel kezdődik, ám az események csak a jugoszláv felbomlást követően gyorsultak fel. A – kisebb megszakítással – nyolcvanesztendős szerb/délszláv impérium, bár nagyfokú asszimilációt nem tudott elérni, viszonylag sikeres volt a helyi albán népesség elégedetlenségének elfojtásában. 1945 után ezt a macedón tagköztársaság léte is segítette: az albánok nem bírtak itt azokkal a kollektív jogosítványokkal – nem lévén többségi nemzet –, amelyekkel Koszovóban igen. Ez abban a tekintetben visszahullott a macedónok fejére, hogy a helyi albán identitás kevéssé fejlődött regionális irányba, erős az anyaországgal (valamint Koszovóval) való történelmi összetartozás-tudat. Ennek megfelelően nehéz a közösségnek szuverén identitásalapú nevet is adni. Annak érdekében, hogy ne folyamatosan „észak-macedóniai albán kisebbség"-ként kényszerüljek megnevezni őket, a továbbiakban „tetovói" albánságként hivatkozom rájuk. Ez nem minősíthető bevett szakirodalmi terminusnak, s földrajzilag sem a legpontosabb. Amiért szerintem védhető a kifejezés használata, az éppen a 2001-es, szintén nem kizárólag Tetovo városra/régióra korlátozódó konfliktussal való összecsengés.

Észak-Macedóniában az „albánkérdés" origóját a számok jelentik: hány albán él az országban, s ez mekkora arányt jelent? A népszámlálás itt nem formális statisztikai aktus, hanem igen feszítő politikai kérdés – nem is került rá sor húsz éven át.

2002-ben mintegy félmillió albán élt az országban, a lakosság jó egynegyede.[15] Az eltelt 19 év alatt a nagyarányú kivándorlás miatt feltehetően az ország összlakossága is nagyban csökkent, ily módon pedig még nehezebbé vált a becslés.[16] A cenzusra végül 2021 őszén került sor, miután a koronavírus-járványra tekintettel ismételten halasztották azt.[17]

A népszámlálás – akár meglepőnek is nevezhető módon – nem mért növekedést az észak-macedóniai albánság számarányában. 446,245 fő vallotta magát albánnak (ez nagyjából 60,000 fős csökkenést jelent), amely a lakosság 24,3%-át jelenti. A többségi észak-macedónok száma több mint 200,000 fővel csökkent, számarányuk pedig 60% alá esett.[18] Az eredmény azonban sok szempontból vitatott. Leginkább azt sérelmezi a jobb- és baloldali ellenzék egyaránt, hogy több mint 130,000 ember (a lakosság kb. 7%-a) bojkottálta a cenzust, ezért az ő vallási-nyelvi adataik nem kerültek bele a statisztikába. Amennyiben ők valóban etnikailag macedón területeken élnek, ahogy az ellenzéki pártok állítják, az megmagyarázná a macedónok arányának látszólagos csökkenését.[19]

Kritika tárgya volt az is, hogy a népszámlálásra jelentkezhetett az észak-macedón állampolgársággal bíró diaszpóra. Itt elsöprő többségben voltak az albánok, ilyen módon pedig a diaszpórával súlyozott észak-macedón népességben majdnem

[15] *Census 2002*, 2005.
[16] Judah, 2020.
[17] Marusic, 2021a.
[18] *Census 2021*, 2022.
[19] Dimitrievska, 2022.

30%-ot ér el az albánság aránya.[20] A belpolitikai ellenzék össztüzével szemben az Európai Bizottság üdvözölte és rendben találta a cenzust.[21]

A tetovói albánok alapvetően az ország északi és északnyugati karéjában alkotnak nagy többséget, számszerűleg az ország 80 járásából 15-ben. Rurális népességről van szó, a nagyobb városokban arányait tekintve kisebb számban vannak jelen, a legnagyobb albán többségű város az 50,000 fős Tetovo. Elsöprő többségük gheg dialektust beszélő szunnita muszlim, de akadnak közöttük toszkok is az ország délnyugati részén, illetve ortodox keresztények a nyugati Felső-Reka régióban.

Az albánokkal szembeni bizalmatlanság történelmi gyökereiül itt is az első világháborút követően lázongó *kaçak* szabadcsapatok, illetve a második világháborús nagyalbán kísérlet szolgált, ahogy Koszovó esetében is. A nyomás azt követően fokozódott a tetovóiakon, hogy elkezdődött a macedón nacionalizmus felemelkedése, és ezzel párhuzamosan az albán „ébredés" is az 1970-es években. A küzdelemben az döntő többségben macedón etnikumú helyi kommunista párt az iszlám vallási közösségeket is felhasználta az albánellenes fellépésre, de mindeközben iszlámellenes intézkedéseket is hoztak, elvégre a tagköztársaság muszlimjainak elsöprő többsége etnikailag albán volt.[22]

1990-re az albánokat számos diszkrimináció sújtotta. Mindez, a saját nacionalista érzelmeikkel kombinálva, hamar elvezetett a szeparatizmushoz és a „megszálló" jugoszlávokkal való szembenálláshoz. Az albán érdekvédelem legjelentősebb politikai pártja ekkor a Demokratikus Prosperitás Pártja volt, amely 1992-től koalíciós partnere volt a posztkommunista utódpárti szociáldemokratáknak. 1993-ban a párt radikális vezetői nagyalbán irredenta összeesküvést szőttek, ez pedig pártszakadáshoz vezetett a mérsékeltek és a radikálisok között.[23] A tetovói felkelés után a párt eljelentéktelenedett, szavazótáborát felszívta a macedón UÇK politikai szárnya, a BDI (Bashkimi Demokratik për Integrim, Demokratikus Integrációért Szövetség).

1991 után az etnikai konfliktus azonnal jól láthatóvá vált. Néhány ezren – már a függetlenség kikiáltása előtt – szeparatista tüntetéseken nyilvánítottak markáns véleményt, majd a lakosság akkor 20%-át kitevő albán kisebbség szinte egyöntetűen bojkottálta a függetlenségi népszavazást is. 1992 januárjában azután referendumot tartott a tetovói albánság a saját autonómiatörekvéseiről, amelyen 74% volt az igenlő szavazatok aránya. Az „Ilirida Albán Autonóm Köztársaság" nevet viselő entitásnak a kikiáltása 1992 áprilisában történt meg, azonban komolyabb lépésekre ezt követően nem került sor. Az albán politikusok támogatták az autonómiát, felléptek érte a szkopjei parlamentben, sőt, Nyugaton is próbáltak lobbitevékenységet kifejteni e célból. A macedón politika azonban bújtatott szeparatizmust látott az albán követelésekben és nem vett tudomást róluk, így az autonómia-szavazásról sem.[24]

[20] *Census 2021*, 2022.
[21] Samardjiev 2022.
[22] Merdjanova, 2013. 46–48. Voltak és vannak – néhány tízezren – macedón anyanyelvű muszlimok is, akiket *torbeš* néven ismernek.
[23] Romsics, 2020. 356–357.
[24] Daskalovski, 2006. 64–67.

Az alkotmányban a szláv macedónok homogén nemzetállamaként került definiálásra Macedónia, s a cirillikus macedón lett az állam egyedüli hivatalos nyelve. Mindezt természetszerűleg az albán fél sérelmezte: nyelvi jogokat követeltek a felsőoktatásra is kiterjedően, valamint szabad jelképhasználatot, mindenekelőtt az albán zászlóét. 1994-ben albán magánszemélyek létrehozták a Tetovói Állami Egyetemet, amelynek akkreditációjáról a macedón fél hallani sem akart. A parlamenti csörték mellett durva utcai jelenetek is lejátszódtak: 1992 novemberében a macedón rendőrség fegyvert használt erőszakos albán tüntetők ellen, fellépésüknek eredménye négy halott és harminchat sebesült volt. 1993-ban szeparatista albán politikai vezetők kíséreltek meg összeesküvést szőni „Ilirida" elszakítására, tovább fokozva a bizalmatlanságot. Az albánság mindeközben erősen alulreprezentált volt az állami adminisztrációban, valamint – kevéssé meglepő módon – a fegyveres testületekben is.[25]

A sporadikus erőszak szervezett paramilitáris formába alakult át az 1990-es évek végén. Az UÇK (Ushtria Çlirimtare Kombëtar, Nemzeti Felszabadító Hadsereg; a továbbiakban: macedón UÇK) nevű alakulat pedig mind többet hallatott magáról fegyveres támadásokkal, merényletekkel. A szervezet a jobban ismert koszovói UÇK (Ushtria Çilimtare e Kosovës, Koszovói Felszabadító Hadsereg) „leányvállalataként" működött, fő profilja pedig a nagyalbán radikalizmus importálása volt a (Koszovóból nézve) déli szomszédhoz. Az alárendelt viszony szorosságát természetesen nehéz kívülről megállapítani; tény viszont, hogy a két UÇK vezetősége és tagsága jelentős átfedéseket mutatott egymással.[26]

2001 elején Macedónia ennek ellenére nem tűnt egy rövidesen fellángoló konfliktusgócnak. Sőt, a koszovói konfliktus elől odamenekült albánok távozásával és a nyugatbarát Boris Trajkovski elnökké választásával még biztatóbbnak is tűnhetett a helyzet. A macedón UÇK azonban fokozta terrorakcióit. Kisvártatva változó intenzitású gerillaháború bontakozott ki ezek után a fegyveres albánok és a kormányerők között az ország északi részén, amely egészen augusztusig elhúzódott, 150–250 halálos áldozattal járt, s amelynek során többször is felmerült a további eszkaláció lehetősége.[27]

A felkelők a Koszovóban már meghonosított taktikához fordultak: a rendfenntartó erőket érintő célzott támadások mellett mind gyakrabban jelentek meg azokon a területeken (praktikusan a hegyvidéki albán falvakban), ahol a macedón központi kormány nem tudott ellenőrzést gyakorolni. A macedón haderő alapvetően elégtelennek bizonyult a lázadás felszámolására, néha pedig brutálisan lépett fel – mindkét tényező a gerillák felé fordította a helyi albánokat. A fegyveresek követelései eleinte változóak voltak, a jogkiterjesztési követelésektől a teljes függetlenségig íveltek, végül praktikusan az előbbi mellett foglaltak állást.[28]

Mivel a macedón fegyveres erők – bár értek el sikereket – nem tudták egyértelműen legyőzni a hibrid hadviseléssel operáló ellenséget, az USA és az Európai

[25] Daskalovski, 2006. 68; Romsics, 2020. 356–357.
[26] Koktsidis–ten Dam, 2008. 172–176.
[27] Krzak, 2014.
[28] Koktsidis–ten Dam, 2008. 174–177.

Unió mediációja[29] segítségével az időközben felálló albán–macedón egységkormány kidolgozta az alkotmányos változtatásokat, ettől remélve a nyílt polgárháború megfékezését. A macedón fél ugyanakkor oktrojáltnak érezte az egyezséget, úgy vélte, a Nyugat, miután előbb megkötötte a kezét a terrorellenes küzdelemben, még egyoldalú koncessziókat is rájuk kényszerített.[30]

Az Ohridi Egyezmény[31] mélyreható változásokat léptetett életbe: átírásra került a „macedón nemzetállam" passzus az alkotmányban, s belefoglalták az albánság oktatási és nyelvi autonómiáját (ezzel rendezve a tetovói egyetem kérdését is). Az ország minden területén, ahol legalább 20%-os arányban képviseltette magát az albán nép, helyi szinten hivatalossá vált az albán nyelv. Alkotmányos princípium lett az „arányos reprezentáció" is, válaszul a kisebbségek alacsony arányára az adminisztrációban. Ezzel párhuzamosan a macedón UÇK-t az országba behívott NATO alakulatok lefegyverezték, majd a szervezet be is jelentette feloszlását. Ugyanakkor a harcosok amnesztiában részesültek, és nagyszámú fegyver maradt albán magánszemélyeknél.[32]

A radikálisok azonban így sem hallgattak el. A macedón UÇK feloszlása után megalakult az Ohridi Egyezményt nyíltan elutasító AKSh (Armata Kombëtare Shqiptare, Albán Nemzeti Hadsereg), amelyet, noha régóta nem hallatott magáról és keveset is lehet tudni róla, érdemes nem elfeledni. Kiemelendő, hogy ez esetben is koszovói bázissal rendelkező és nagy részben ott is rekrutálódott szervezetről van szó, amely így pro forma is külső fenyegetést jelent az észak-macedón államra. Jelenleg az erre mutató külsőségek ellenére nem tartják számon terrorszervezetként.

A koszovói UÇK aktivitása sem szűnt meg, ugyanakkor ellenük a macedón fegyveres erők növekvő hatékonysággal léptek fel, például a 2007-es Hegyi Vihar művelet alkalmával. Fontos különbség az is, hogy ebben az esetben már voltak a helyi albánok között tippadói a rendvédelmi erőknek, mutatva a militánsok iránti szimpátia bizonyos mértékű lazulását.[33]

A macedón UÇK neve – noha papíron a szervezet nem létezett már – továbbra is fel-felbukkant terrorakciókkal, vagy azok előkészítésével összefüggésben. Miután az Iliridai Köztársaság 2014-es ismételt kikiáltása szinte teljesen visszhangtalan maradt, rakétatámadás érte a kormányzati épületet Szkopjében.[34] 2015-ben a helyzet tovább eszkalálódott: előbb a gošincei határátkelőnél ejtettek foglyul macedón rendőröket a milicisták, majd május 5-én a Szkopjétől északra fekvő Kumanovóban szabályos csatát vívott mintegy 40 fegyveres a rendfenntartókkal. A lövöldözés 18 halálos áldozatot követelt, 28 terroristát a kormányerők elfogtak. Az utóbbi ügyben

[29] François Léotard korábbi francia védelmi miniszter képviselte az Európai Uniót és James W. Pardew, a katonai hírszerzőből lett Balkán-orientált diplomata képviselte az Egyesült Államokat főtárgyalóként.

[30] Egy utólagos reprezentatív kutatás szerint az Ohridi Egyezmény utólagos megítélése nem olyan negatív, mint ahogy azt a fejét időnként felütő társadalmi feszültség sejtetné. Igaz, hogy jobban megerősítette az albánok bizalmát a macedón államban, mint a macedónokét, de ez is értékelhető az ország kohéziójának erősödéseként. (Aleksovska, 2015.) Mások azonban fenntartják azon állításukat, hogy az Egyezmény rendkívül népszerűtlen. (Peshkopia, 2015. 71.)

[31] 2001. augusztus 13.

[32] Brunnbauer, 2002. 4–7.

[33] Deliso, 2007.

[34] Marusic, 2014a; Marusic, 2014b.

azóta annak lehetősége is felmerült, hogy nem valódi szeparatista akcióról, hanem a Gruevszki-kormány által kezdeményezett kémjátszmáról volt szó.[35]

Annak ellenére, hogy a macedón UÇK küzdelme sok tekintetben „importált" háború volt a tetovói albánok számára (a helyiek jellemzően inkább kollaboráltak velük, semmint konkrét harci cselekményeket folytattak), a gerillák céljait alapvetően támogatták és az emléküket is éltetik. Az albánlakta tartományok valósággal hemzsegnek a macedón UÇK harcát dicsőítő emlékművektől. A tartós észak-macedóniai társadalmi megbékélés egyik legnagyobb akadálya, hogy a 2001-es felkelésről teljesen párhuzamos narratívát őriz emlékezetében a két fél.[36]

Az albán kisebbség az észak-macedón belpolitikában

A 2001-es események kapcsán érdemes röviden megvizsgálni az akkori albán politikai elit viszonyulását a gerillákhoz. Miközben szavakban a legelső pillanattól elítélték a gerillák eszközeit, mindig hangsúlyozták az övékével azonos célokat (az alkotmányreformot és a jogkiterjesztést). Sőt, egyeztetésre is sor került macedóniai albán politikusok és a terrorista eszközökkel operáló fegyveresek között – azzal egyidejűleg, hogy a helyzetre tekintettel Szkopjében macedón–albán egységkormány alakult.[37] Mindez jól illeszkedett albán részről abba a „kétarcú" taktikába, amely lényegében a függetlenség óta folyt Macedóniában: alapvetően békés eszközöket favorizáltak és nem törekedtek Koszovóval ellentétben egy párhuzamos, „underground" államiság kialakítására, de nem féltek illegális vagy drasztikus eszközökhöz folyamodni, ha úgy érezték, ezen az úton érhetnek el többet.[38]

A húsz évvel ezelőtti felkelés óta a tetovói albánok politikai életében strukturális átrendeződés nem történt. A két legfontosabb albán politikai szereplő az egykori gerillamozgalom feje, Ali Ahmeti, valamint egyik fontos katonai vezetője, Talat Xhaferi. Ahmeti a BDI elnöke annak 2002-es megalapítása óta, Xhaferi pedig a párt egyik prominens politikusa, jelenleg a szkopjei parlament házelnöke. A BDI a legnagyobb albán etnikai párt, s ezzel a mérleg valódi nyelve Észak-Macedónia politikai életében, a nacionalista pártok sem tudnak kormányozni az ő bevonásuk nélkül. Ennélfogva 2008 óta minden „színű" kormánynak tagjai voltak, habár az inkább baloldali orientációjú párt Zoran Zaev szociáldemokratáival találja meg jobban a hangot.

A BDI azonban több jobboldali kihívóval is rendelkezik az albán kisebbségen belül, s hegemón helyzete éppen a 2020-as parlamenti választásokon megingott. Az ASh (Aleanca për Shqiptarët, Albánok Szövetsége) a szavazatok 9%-át szerezte meg, csupán pártízezer vokssal maradva le Ahmeti pártjától.[39] Ezzel szemben viszont a PDSh (Patria Demokratike Shqiptare, Albán Demokrata Párt), amely eredetileg a Demokratikus Prosperitás jobboldali alternatívájaként jött létre az 1990-es években, egyre inkább marginalizálódik: legutóbb 2008-ban volt kormányon, azóta

[35] Arifi, 2018.
[36] Koktsidis–ten Dam, 2008. 179–180.
[37] Rosulek, 2001. 51–52.
[38] Koinova, 2013. 54.
[39] *Election Guide*, 2020.

népszerűsége folyamatosan esik, 2020-ban mindössze másfél százalékot kapott a választásokon.[40] A harmadik kihívó a támogatói bázisát tekintve a fenti kettő közé eső LB (Lëvizja Besa, Becsület Mozgalom), amely azonban a szociáldemokrata „ernyő" alatt, s nem önállóan indult a legutóbbi választásokon. Ez volt az első alkalom, hogy macedón és albán párt választási koalícióra lépett.

A tetovói albánok politikai képviseletének céljai kevéssé konkrétak: általánosságban szólnak az albánság helyzetének javításáról, státuszuk megemeléséről. A legállhatatosabban képviselt konkrét probléma a nyelvkérdés. Az Ohridi Egyezmény óta a nyelvhasználat kérdését tovább finomították: 2019 januárjában lépett hatályba a törvény, amely az albán nyelvet országos szinten használhatóvá tette. Észak-Macedónia nem úgy lett többnyelvű ország, mint például Belgium, továbbra is a macedón nyelv az elsődleges, azonban azzal, hogy az albán országszerte használható nyelvvé vált, kétségtelenül új szintet ért el. A törvény elfogadása nem volt zökkenőmentes, Gjorge Ivanov elnök ugyanis nem volt hajlandó aláírni, ezt Talat Xhaferi házelnök tette meg helyette. Az új törvény korrektségéről és végrehajthatóságáról, főképpen a jogszolgáltatási rendszert tekintve, azóta is születtek kritikák.[41]

A jogszolgáltatáshoz kapcsolódott a másik közelmúltbeli politikai probléma is: a Smilkovci-tavi gyilkosságok ügye. A Szkopje közelében elkövetett tömeggyilkosság kilenc évig tartotta lázban az ország közvéleményét: 2012-ben öt macedón férfit, javarészt 18–20 éves fiatalokat szabályszerűen kivégeztek a népszerű kirándulóhelyen. Az akkor Nikola Gruevszki vezette macedón kormányzat (és a nacionalista közvélemény) a kezdetektől albán elkövetőkre gyanakodott, a büntetőügyet utcai zavargások kísérték. Az akkori helyzetben az albán pártok gyakran beszéltek boszorkányüldözésről, a gyanúsítottak hatóságilag irányított besározásáról. Az albán etnikumú elkövetők elleni 2014-es elmarasztaló ítéletet 2017-ben hatályon kívül helyezték, miután úgy tűnt, új, felmentő erejű bizonyítékok kerülhetnek elő. Az új bizonyítékok – a macedón kormányzati szereplők lehallgatott beszélgetései – azonban nem változtatták meg a bíróság döntését. 2021 februárjában új, jogerős ítélet született, a hat vádlottból ötöt ismételten elmarasztaltak.[42] Két, életfogytiglanra ítélt vádlott jelenleg is Koszovóban bujkál, a macedón kormányzat mostanában tesz lépéseket egyikük kiadatásáért.[43]

„Tetovóiság" vagy albánság?

A múlt- és jelenbeli viszonyok ismertetésén túlmenően a legfontosabb kérdés annak vizsgálata, hogy miként vélekednek a saját helyzetükről a tetovói albánok, illetve hogyan vélekedik róluk a többségi társadalom. Ebből a szemszögből érdemes

[40] *Election Guide,* 2020.

[41] Marusic, 2019. Mindenképpen ki kell emelni, hogy a legtöbb kritika nem az albán nyelvhasználat fennmaradt korlátait kárhoztatta. Éppen ellenkezőleg, a Velencei Bizottság 2019-es jelentése (*Venice Commission*, 2019) azt emeli ki, hogy az igazságszolgáltatás hatékonyságának rovására mehet a jóval az európai standard fölé célzó bírósági albán nyelvhasználat.

[42] Marusic, 2021.

[43] Altiparmakova, 2021.

áttekinteni a helyi albán identitás kérdését, illetve a macedón–albán együttélésre jellemző buktatókat, incidenseket.

Mindenekelőtt érdemes az autonómia gondolatát körüljárni. Az 1992-es autonómia-elképzelésekkel kapcsolatban fentebb többször utaltam „Ilirida" nevére: Ilirida (más változatban Ilyrida vagy Illyrida) a Vardar-völgy római kori provincianeveiből (Illyria és Dardania) kovácsolt névalak. (Dardania alatt egyébiránt, ahogy fentebb is említettem, többnyire Koszovót érti az albán nacionalizmus.) Ilirida most is létező tervei meglehetősen ambiciózusak: az országnak az Ohridi-tótól egészen Kumanovóig terjedő északnyugati karéja alkotná, benne Szkopje egy részével is. Mindemellett egy másik jelentős traktusa az országnak, ahol egyik etnikum sem alkot abszolút többséget,[44] egy harmadik jogállású autonóm terület lenne az albán nacionalisták reményei szerint. Az elképzelés alapján Macedónia így a saját szuverén területének mintegy felén nem gyakorolhatna erős központi hatalmat.[45]

Az albánok autonómiatörekvéseit egyszerre motiválta honfitársaik erőteljes koszovói fellépése, és a macedón nacionalizmus a nyolcvanas évektől fokozódóan megtapasztalt szűkkeblűsége. A lehetetlennel határos természetesen eldönteni, hogy ki tartotta először ellenségnek a másikat – mindkét oldal meglehetősen offenzívan, kompromisszumra nehezen hajló módon rugaszkodott neki a szuverén macedón államban való együttélésnek. Az albánok saját kirekesztettségükben látták igazolva radikális törekvéseiket, a macedónok az albán zavargásokban és szeparatista kezdeményezésekben látták igazolva saját etnicista politikájukat.[46]

A piacgazdaságra való átállással járó változások is fokozták az etnikai feszültségeket. Az általában véve szegényebb, marginalizáltabb (az államigazgatásban szinte kizárólag macedónok dolgoztak) albán közösségből sokan – legális vagy nem legális módszerekkel – meggazdagodtak a függetlenség után. Az albán „újgazdagok" fizikailag is láthatóvá váltak, lakásokat vettek a városokban, sokszor éppen a deklasszálódó macedón középosztálytól. Mindez hozzájárult a bizalmatlanság erősödéséhez.[47]

A két nemzetiség a múltját is igyekezett egymástól elvitatni. Az albánok nyilvánvalóan nem siettek a többfelől (görög névvita, bolgár nyelvvita) szorongatott macedónokat megerősíteni saját identitásukban. A mai napig gyakran emlegetik a macedónokat egyszerűen „szláv"-ként, ezzel is megtagadva tőlük azt. Válaszul a macedón sérelmi nacionalizmus úgy reagált, hogy szerintük a „hegylakó" (nem igazán lehet jobban lefordítani a macedón *Šiptar* kifejezést úgy, hogy annak sértő éle érzékelhető legyen)[48] albánok csak a török időkben, vagy még később, a 19. században érkeztek Macedóniába, s mint ilyen „jövevényeknek", nincsen joguk a nemzetalkotó néppel szembeni kollektív fellépésre.[49]

---

[44] Észak-Macedónia középső részén minden mértékadó felmérés szerint abszolút többségben vannak a macedónok és össztársadalmi számarányuk alatt élnek ott albánok. A koncepcióban az integralista (minden albánlakta területet magában foglaló) nagyalbán gondolat érhető tehát tetten.

[45] LYON, 2016.

[46] YORULMAZ, 2016. 182.

[47] NEOFOTISTOS, 2010. 889–890.

[48] Az albánok megnevezése a szláv nyelvekben albanac/albanka. A *Shqiptar* [kiejtése: scsiptar vagy skiptar a dialektus függvényében] albán önelnevezésre játszik rá a pejoratív tartalmú *Šiptar* [kiejtése: siptar] kifejezés.

[49] DIMOVA, 2006. 294–295; *Radio Free Europe*, 2009.

A 2001-es konfliktus nem volt előre látható (ezt részben magyarázza, hogy Koszovóból érkezett a katalizációja), ám meglehetősen kiterjedt alapjai voltak a macedóniai társadalomban. Zavargások ezt követően is gyakran kitörtek a nagyobb városokban, akár a Smilkovci-tavi gyilkosságokkal, akár Talat Xhaferi házelnöki kinevezésével, akár albánokat ért rendőri túlkapásokkal kapcsolatban. A kölcsönös bizalom sok tekintetben fejlődött az elmúlt évtizedben, ebben az ország NATO-tagsága és az EU-hoz való lassú közeledés egyaránt segített. Azonban az etnikai árkok nem mondhatóak betemetettnek. A macedón nacionalizmus már korábban is kinyilvánította, hogy fenyegetve érzi magát saját kicsiny állama még multietnikusabbá válásától. „Nekünk nincs hová mennünk innen" – hangoztatták és hangoztatják, utalva arra, hogy az albánoknak két önálló anyaállamuk is van.[50]

Az albánok „ősbűnei" az 1992-es és 1993-as szeparatista kísérletek voltak, amelyek rögzítették a megbízhatatlan, áruló nép profilját sok macedón szemében. Való igaz, hogy „Ilirida" ezen kísérletei kizárólag a nagyalbán szemüvegen át nézve értelmezhetőek, akkor is, ha formálisan néha csak autonómiakövetelések voltak. A tetovói albánoknak nem volt „tetovóiságuk", pláne macedónságuk. Albánok voltak mindenekelőtt. Sok szállal kötődtek ugyan Koszovóhoz, de a területi össze-nem-tartozás révén koszovói partikuláris identitásuk sem alakult ki. Sok tekintetben pedig a mai napig mentálisan egy külön világban élnek a macedón többségtől. Mások a történelmi hőseik és mások a közelmúlt hősei is, nem tudnak azonosulni a macedón biztonsági erők 2001-es áldozataival, inkább a macedón UÇK áldozatainak kultusza a jellemző.

A tetovói albán identitás egyetlen, más országok albánságától szignifikánsan elkülönülő eleme nem olyasmi, amire a közösség joggal lehetne büszke. A *Ballistët* ultracsoport a második világháborúban tengelyhatalmakkal kollaborálókra utaló neve és gyűlöletkeltő molinói, rigmusai (melyek egyébként többnyire nem a macedónok, hanem – újabb pánalbán nacionalista vonás – a szerbek ellen irányulnak) ritkán ütik meg a nemzetközi sajtó ingerküszöbét.[51] Furcsamód konkrét kollaboránsok rehabilitálásának sem sokkal nagyobb a visszhangja. Két macedóniai kötődésű ballista parancsnok, Xhem Hasa és Aqif Krosi Recani is szobrot kapott ugyanis szülővárosától az elmúlt 15 évben. Kevés közösség – akár nemzetállami, akár diaszpóra – mer olyan üzenetet küldeni a világnak, hogy a közösség hőse nekik akkor is hős, ha a Harmadik Birodalom kollaboránsa volt, s háborús bűnös még a nemzettársai (az anyaországi albánok) szemében is. A szobrokat a tetovói albán politikai közösség is felvállalta, legnevesebb méltatójuk Nevzat Bejta volt, a BDI politikusa, gostivari polgármester, korábbi észak-macedóniai miniszter.[52] Hogy a nemzetközi közösség miért kezeli lanyha érdeklődéssel ezen szobrokat – tulajdonképpen még szimbolikus tiltakozást sem váltottak ki – annak oka alighanem az, hogy a Nyugat szemében az „albánkérdés" még mindig elsősorban az általuk szinte feltétlenül támogatott Koszovóval függ össze.

Hogy az észak-macedóniai albán kisebbség lojalitása mennyire képlékenynek tekinthető az elmúlt évtized relatív békéje és javuló interetnikus kapcsolatai

[50] Dimova, 2006. 295.
[51] Manasiev, 2012; *Vesti Online*, 2014.
[52] Golinkin, 2021; Uzunov, 2017.

ellenére, arra a COVID-19 járvány szolgáltatott friss bizonyítékot. Tetovóban és környékén a maszkhordás, a távolságtartás a járvány legnehezebb időszakában sem dívott. Hiába nincs tekintettel a fertőzés a nemzeti érzésre, az albán közösség láthatóan nem akar eleget tenni annak a szkopjei kormányzatnak, amelyben egyébiránt az ő képviselőik is ott ülnek.[53]

Jó néhányan prognosztizálták mind a múltban,[54] mind a közelebbi múltban,[55] hogy a kis Vardar-völgyi állam is *failed state* lehet, de a visszafogottabb vélemények is inherensen kaotikusnak látják.[56] Észak-Macedónia potenciálisan valóban Bosznia-Hercegovinával összemérhető problémagóc, még ha jelen pillanatban nem is igazán puskaporos a hangulat. Az ország nemzetközi beágyazottsága 2001-hez képest erősebb, az interetnikus erőszak mértéke csökkent, történtek biztató szimbolikus aktusok – de még mindig gyanakvó emberek állnak egymással szemben, ellentétes múlt-narratívák élnek az elvileg közös országról, a külső és belső eredetű nagyalbán szeparatizmus pedig némileg csendesebb ugyan, de nem mondott le céljairól.

A çam albánok ügye

Görögország felé fordítva tekintetünket, megállapíthatjuk, különleges helyzetben van az albán kisebbségvédelem (és az albán nacionalizmus), amikor egy történelmi egységében gyakorlatilag megsemmisített kisebbségért kell kiállnia a nemzetközi fórumokon. Ez a kisebbség egy sajátos toszk dialektust beszélő dél-albán népcsoport, a çam albánok. Az albán-görög határ által kettévágott Epirusz partvidéki részén, a Thyamis (albánul Çam) folyó partvidékén már az oszmán hódítás előtt éltek nagyobb számban albánok. Az évszázados együttélés a görögséggel némileg görögössé tette sajátos albán dialektusukat. A 18. században sokan közülük felvették az iszlám vallást, ezzel párhuzamosan viszont a nemzeti ébredés korában az ortodox çamok inkább görög identitásukkal kezdtek azonosulni.

1913-tól kezdve a görögök erős asszimiláló politikát folytattak, amelyet a muszlim albánok sérelmeztek. Panaszaikkal az első világháború után a Népszövetséghez fordultak, ám a háborús győztes görögökkel szemben nehéz volt érvényesíteni az érdekeket, ráadásul hamarosan Közép-Európában jóval súlyosabb etnikai feszültségek bontakoztak ki.[57] Kirekesztettségük fogékonnyá tette a çamokat – akiknek létszáma csupán néhány tízezer fő körül lehetett, ezzel a tágabb értelemben vett Çamëria területén nem is alkottak többséget[58] – a görögellenes és nagyalbán eszmékre. Az Albániát időközben quisling-állammá tévő olaszok ezt mesterien használták ki; Görögország 1940-es inváziójának hivatalos indoka is a çam kisebbség sérelmei és elnyomatása voltak.

Nem tudni pontosan, hogy a BKÇ (Balli Kombëtar Çam, Çam Nemzeti Front) paramilitáris alakulatainak hány tagja volt, de tudunk arról, hogy számos gyilkosság

[53] Manyasz, 2021.
[54] Tálas, 1998.
[55] Entina, 2015.
[56] Gibas-Krzak, 2014.
[57] Vickers, 1999. 121–122.
[58] Vickers, 2002. 4.

és rablás fűződik a nevükhöz, hasonlatosan más „partizánelhárító" brigádokéhoz. A posztnacionalista diskurzus szerint a klánizmus és a vallás fontosabb szerephez jutott a BKÇ-ben a nemzeti identitásnál, a Nuri Dino vezette szervezet nem kímélt sem albán keresztényeket, sem a klánon kívüli muszlimokat, habár az atrocitások javát valóban a görögök szenvedték el.[59]

A megtorlás nem maradt el. 1944-ben a partizánok győzelmeinek következtében megkezdődött egy természetes menekülési folyamat is északra, azonban a Napoleon Zervas vezette royalista félkatonai alakulatok biztosra mentek: néhány hónap leforgása alatt 28,000 çamot üldöztek el szisztematikusan Görögországból, több mint 2700-at pedig meggyilkoltak. A görög alakulatok az etnikai tisztogatást a brit szövetséges misszió tudtával és engedélyével hajtották végre.[60]

A hidegháború idején a çam sérelmek teljesen feledésbe merültek, nem lehetett nekik érdemben hangot adni. 1991-re azonban az összeomló albán kommunista rendszer faszádjai mögött végre felbukkant a népcsoport érdekérvényesítésének lehetősége. A politikai tőkéjük is megvolt hozzá, hiszen ekkorra Albániában több mint 200,000 ember vallotta magát çam származásúnak. Megalakult a ÇSPA (Çamëria Shoqeria Politike Atdhetare, Çamëria Nemzeti Politikai Szövetség), amelynek célja a leszármazottak követeléseinek érvényesítése. A çamok mindenekelőtt azt szeretnék elérni, hogy a görög állam kérjen bocsánatot az egykori bűnökért, az elvett vagy otthagyott ingatlanokat szolgáltassa vissza, vagy adjon értük kárpótlást, s ezzel párhuzamosan ismerje el a çamokat görög állampolgárként, megadva nekik a lehetőséget a visszatérésre Çamëriába.[61]

A görög fél magatartása – egyetlen, nem túl messzire jutott ajánlattól[62] eltekintve – teljesen elzárkózó. Nehezíti a çamok helyzetét, hogy Albánia nem mer a kelleténél jobban tengelyt akasztani Görögországgal, hiszen az ország legfontosabb kereskedelmi partneréről van szó, nem beszélve arról, hogy Athén már azt is megmutatta, hogy kész élni (és visszaélni) EU-tagsága előnyeivel mások integrációjának hátráltatása céljából.

Ezzel együtt a çam ügy melletti kiállás nemzeti minimumnak számít az albán politikában. Minden kormány, világnézettől és külpolitikai orientációtól függetlenül, próbálkozik a nemzetközi közvélemény előtt ismertté tenni az elfeledett etnikai tisztogatást. Június 27-e – a legvéresebbnek számító paramythiai mészárlás évfordulója – a çamok elűzésének emléknapja Albániában. A nemzetközi közvélemény azonban meglehetősen közömbös. Törökország – saját Görögországban élő kisebbségeinek érdekétől nem függetlenül – időről időre megpróbálkozik a çam ügy képviseletével, de alapvetően hallgatás övezi a kérdést.

[59] Kretsi, 2002. 178–179.
[60] Vickers, 2002. 6–7.
[61] Vickers, 2002. 8–9; 19.
[62] 1992-ben Konstantinos Mitsotakis akkori görög miniszterelnök felajánlotta, hogy amennyiben az albán kormányzat is kárpótolja a Hoxha-érában kisemmizett albániai görögöket, a görögellenes atrocitásokban igazoltan ártatlan çam albánok is részesülhetnek kártérítésben. Miután ez a morális felelősséget teljesen levette volna a görög állam válláról, s más albán követelések teljesítése fel sem merült, a tervet Albánia elutasította. Görög szemszögből azonban ezt egy méltányos javaslatként ábrázolják, lásd: Chrysopoulos, 2016; Antonopoulos, 2020.

Görögország mindeközben, a bizonyítékokat negligálva, tagadja, hogy létezne a „çam ügy". A területet merőben másképp nevezik (Thesprotiának), és ez egy irányított átnevezésnek tekinthető, hiszen Çamëriának volt azonos értelmű történelmi görög neve is Tsamouria formájában. Nem lehet nem észrevenni a határ mentén a jellegzetesen erődszerű albán épületeket, a mecsetek romjait, az elhagyott falvakat. A hallgatás a világháború után kölcsönös volt: Albániában, miközben a szerbek elleni propaganda időről időre fellángolt, a çam ügyet meg sem említették a tankönyvek.[63]

Amikor 1992 után megjelentek az egykori çam lakók vagy utódaik őseik földjén, körülnézni vagy búcsút venni, a hosszú hallgatásnak köszönhetően leginkább az értetlenség volt a helyi görögök domináns reakciója. Amikor aztán felvetődött a kompenzáció vagy a görög vízum megadásának lehetősége, a görögök értetlenségét a felháborodás váltotta fel. A kérdésben informáltnak mondható görögöknek nincs kétsége afelől, hogy a tengelyhatalmakkal való kollaborációban magát erősen kompromittáló kisebbség kitelepítése jogos volt. Bocsánatkéréssel, kompenzációval vagy akár csak az atrocitások elismerésével Athén úgy érzi, nem tartozik.[64] Minden albán–görög közeledésre és gesztusra árnyat vet, hogy a çam diaszpóra kénytelen a saját mellőzöttségét felvetni ezen alkalmakkor.[65]

Ennek megfelelően már az is diplomáciai botrányt váltott ki, amikor 2016-ban Johannes Hahn, az akkori EU-bővítésért felelős biztos úgy nyilatkozott, a çam ügy megoldásra váró kérdés a görög–albán kapcsolatokban. A kérdés felvetését végül sikerült elsüllyeszteni, ugyanis Romana Vlahutin, az EU Tiranába akkreditált nagykövete, aki eredetileg támogatta az ügyet, korrupciós botrányba keveredett Albániában.[66]

Görögország albánjai: arvaniták és friss bevándorlók

Ma is élnek Görögországban őshonos albánok, nem is kevesen,[67] de ők a legtöbben nem albánnak (Shqip) vallják magukat. Köszönhetően ugyanis az évszázados együttélésnek, amelyet, dacára a nyelvi különbségeknek és a történelmi traumáknak, a 20. század is inkább előremozdított, az ortodox keresztény albánok elkezdtek elgörögösödni. Nyelvük, az arvanitika, egy különleges, görögös hatású, görög betűkkel írt toszk aldialektus ma még létezik, de a nyelvészek szerint[68] néhány évtizeden belül a kihalás szélére sodródhat. A tradicionálisan kétnyelvű arvanita[69] közösség ugyanis egyre inkább elhagyja egyedi nyelvét és csak görögül beszél.

[63] Kretsi, 2002. 171–172.
[64] Kretsi, 2002. 190–191.
[65] Mejdini, 2018.
[66] Sideris, 2016; *Exit.al*, 2017.
[67] A kettős nyelvi, valamint a döntően görög etnikai identitás miatt nehéz pontos számot mondani; 50,000 és 200,000 között változnak a becslések.
[68] Thomason, 2001. 222–224.
[69] Maguk a görögök minden országukban élő albánt vagy albán származásút hajlamosak arvanitának nevezni, itt kimondottan a dialektus beszélőit értem alatta.

Főként Közép-Görögországban élnek, az albán identitású csoportok a macedón határhoz közel találhatóak.

Az arvaniták és a çamok mellett van még egy albán csoport Görögországban, a friss bevándorlóké. Nagyjából 500-700 ezer albán él Görögországban,[70] akik az elmúlt harminc évben érkeztek a szomszédos országba. A még össze nem omlott, de már igencsak komoly gondokkal küzdő kommunista rendszerből mintegy kétszázezer albán menekült a „szabad világba", majd az 1992-es rendszerváltás gazdasági-társadalmi megpróbáltatásai sem csökkentették a kivándorlási kedvet. A görögök közé azonban nem zökkenőmentes a beilleszkedés: sokan számolnak be rasszista incidensekről, kényszerű, vagy csak szimplán érezhető előnyökkel járó névváltoztatásról. Sokan át is térnek az ortodox hitre, vagy legalább gyermekeiket megkeresztelik. A tartózkodási engedély nehezen jön, az állampolgárság még inkább. A bevándorló albánokra ugyanakkor szüksége van a görög gazdaságnak. A legnagyobb albán közösség Athén környékén összpontosul, de alapvetően szétszórtan élnek országszerte.[71]

Albán kisebbségi párt a görög politikában jelenleg nincsen – a çamok létszámban, az arvaniták albán identitásban, a frissen bevándorolt albánok politikai jogokban szűkölködnek. Az érdekek védelmét így Tirana próbálja ellátni, de az álláspontok minden érdemi kérdésben lassan vagy egyáltalán nem közelednek, pedig az államközi kapcsolatok alapvetően jelenleg nem kifejezetten rosszak.

Érdekesség, hogy a görögöknek is vannak kisebbségi sérelmeik (és a nacionalistáknak területi követeléseik) Albániával szemben. Amikor az 1913-as nagyhatalmi határhúzás kettéosztotta a földrajzi Epiruszt, a görögök sem voltak elégedettek, hiszen a *Megali Idea*, a nagygörög nacionalizmus szellemével ellentétesen maradtak görögök a határ másik oldalán ebben a történelmileg is fontos régióban, akik kisebb-nagyobb kihagyásokkal a mai napig albánosító politikának vannak alávetve.[72] A görög nacionalisták által a mai napig következetesen Észak-Epirusznak nevezett albán határvidék fájó tüskéje lehet az egyik oka annak, hogy a második világháború után mind a mai napig nem született görög–albán békeszerződés.[73]

Szerbia: a Preševo-völgyi kisebbség

Szerbia az Albániával időnként feszültté váló külkapcsolatok és a koszovói probléma mellett a határain belül is konfliktusba kerül időről időre egy sajátos helyzetű albán kisebbséggel. A Preševo-völgy (albánul *Lugina e Preshevës;* a nemzetközi

[70] Vullnetari, 2012. 73; Martin–Martin–Weil 2006. 104.
[71] Speed–Alikaj, 2020.
[72] Az albán anyaország görögellenes fellépése olyan komplex probléma, amely a tanulmány kereteit végképpen szétfeszítette volna. A koszovói kisebbségellenesség részletes kifejtésével együtt önálló tanulmányt érdemelne annak vizsgálata, milyen etnocentrikus politikát folytatnak, illetve milyen kirekesztő magatartást támogatnak és tűrnek az albán közösségek a hatalom birtokában.
[73] Tsaka, 2019.

szakirodalomhoz igazodva a szerb névalakot használom)[74] albánjainak kérdése teljesen elválaszthatatlan a Koszovó fölött még mindig gyülekező fellegektől.

Ahogy Montenegró esetében is, a mai Szerbia területére is mélyebben nyúlt be a 20. század hajnalán az albán etnikai többség. Az egykori oszmán tartomány, Koszovó villajet jóval nagyobb területet fedett le a mai kisállaménál, s az északi részén, a Toplica folyó völgyében, egészen a Nišsel szomszédos Prijepolje városkáig, albán többség élt. A területet a szerbek az 1877–1878-as háborúban szerezték meg az oszmánoktól, hasonlóan űzve el az ott élő albánságot a Toplicától, mint ahogy az Montenegróban is megtörtént. Hasonlóság az is, hogy az 1912-es háborút nem követte hasonló mértékű szisztematikus üldözés, így a Preševo-völgyben, amely csak ekkor került szerb impérium alá, megmaradhattak az albánok.

A földrajzilag és etnikailag egyaránt Koszovóba beleillő terület színtisztán stratégiai okok miatt lett leválasztva 1945 után. Szerbia a saját fennhatósága alatt akarta tudni a Déli-Morava folyó völgyét és a Belgrád-Szkopje-Szaloniki vasút vonalát. A terület „lemetszése" az autonóm koszovói köztársaságról a kolonizációs politikába is illett, hiszen Preševót 1959-ben szerbek lakta területtel „helyettesítették".[75] A fentiekből az is kitűnik, hogy a völgy albán lakói, hasonlóan a koszovóiakhoz, ghegek és szunnita muszlimok.

A többségi társadalmuktól elszakított albánoknak nem igazán termett babér a titói időkben; néhány tízezren voltak csupán a sokmilliós Szerbiában. Ma is a létszámuk mindössze nagyjából 55-75 000 főre tehető.[76] Elsöprő többségük Preshevë és Bujanoc járásokban él, de jelentős kisebbséget alkotnak az északabbra fekvő Medvegjë járásban is. Szórványosan él még albánság az egykori Szandzsák területén, Délnyugat-Szerbiában is, de java részük az ott domináns és szintén szunnita muszlim bosnyákokhoz asszimilálódott; az idősebbek viszont őrzik az albán identitást és nyelvet.[77]

1990 után a szerbiai albán területen hasonló események követték egymást, mint Macedóniában. 1992-ben egy különösebb következményekkel nem járó szeparatista referendum, majd évek feszült csendje után Koszovóból importált gerillaháború következett. Az UÇPMB (Ushtria Çilimtare Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit, Preshevë, Medvegjë és Bujanoc Felszabadító Hadserege) 1999 júniusától, közvetlenül a koszovói tűzszünet és a tartományt körülvevő demilitarizált zóna felállítása után, kezdte meg támadásait a völgyben. Az alacsony intenzitású, nagyjából 60-70 áldozatot követelő konfliktus két évig elhúzódott, mire a KFOR (Kosovo Force, a NATO parancsnoksága alatt tevékenykedő nemzetközi békefenntartó erő) visszaengedte a jugoszláv hadsereget a Preševo-völgybe, és a tűzszüneti ajánlata keretében lefegyverezte a gerillákat.

[74] A szerb névalakot, és nem a szerb elnevezést. Maguk a szerbek ugyanis, némiképp körülményesen, de precízen, „Preševo, Bujanovac és Medveđa járások" néven hivatkoznak a területre. Az albán autonómia igénye miatt a „Preševo-völgy" kifejezés az ő szemükben negatív többletjelentést hordoz.

[75] Judah, 2008. 5.

[76] Mivel a 2011-es szerbiai népszámlálást az albán közösség bojkottálta, a legutolsó hiteles adatok a közösség nagyságáról 2002-ből valók. Jósolni csak az EBESZ által végzett 2015-ös cenzus alapján van lehetőség. (Kamberi, 2016.)

[77] Pieroni–Giusti–Quave, 2011. 335.

A preševói (albán szóhasználattal: kelet-koszovói) gerillaháború alapvetően sikertelen maradt. A felkelők katonailag vereséget szenvedtek, nem sikerült egyetlen várost sem tartósan az ellenőrzésük alá vonniuk. A Nyugat nem támogatta a terület elszakítását Jugoszláviától, s egyértelműen az albán felet látta agresszornak. Az UÇPMB volt a legrosszabb imázzsal rendelkező UÇK-filiálé: a demilitarizált zónában virágzott a szervezett bűnözés, és a gerillaharcosok között fiatalkorúak is voltak.[78] Hasonló „kísérőjelenségek" természetesen máshol is voltak az albán gerillaháborúkban, de ebben a küzdelemben mindezek – a nyugati rokonszenv hiányában – élesebben kidomborodtak. Mindennek dacára a szervezet vezetői és harcosai egyaránt amnesztiát kaptak – sokan közülük hamarosan csatlakoztak az időközben zajló macedóniai küzdelmekhez.

A preševói konfliktusból ugyan nem lett egyesített Koszovó, de a közösség részesült bizonyos engedményekben. A szerbiai albánoknak megnyílt a lehetősége az anyanyelvi közoktatásra és korlátozott mértékben a felsőoktatási stúdiumokra is. Autonómia nem került szóba – a szerb állam, a nagyalbán gondolatot sejtve mögötte, máig mereven ellenzi azt –, de némi igazgatási decentralizációra sor kerülhetett.

A fegyveres szembenállásnak természetesen voltak „utórengései": a 2000-es években még a szerb rendőrség elleni terrorista akciók formájában, majd azok kifulladásával a szimbolikus politikai térben. 2012-ben ugyanis Preshevë emléket állított a főtéren az UÇPMB – az ő szemszögükből nézve – hősi halottainak. Ezt a szerb állam nem tolerálta, és miután erre az albán önkormányzat nem volt hajlandó, erős karhatalmi biztosítással maga vitette el az emlékművet.[79] A belügyi intervencióvá fajult emlékezetpolitikai csörte (és az események közben bojkottált népszámlálás) megmutatja, hogy Észak-Macedóniához hasonlóan itt is fennáll a régi feszültség, és élénkek a párhuzamos múltnarratívák. Rámutat ugyanakkor arra is, hogy a szerbiai albánok érdekérvényesítő képessége jóval korlátozottabb: a tengernyi hasonló Észak-Macedóniában található emlékművet a szkopjei kormány nem tudta leszedni vagy leszedetni.

A gyanakvó légkör, valamint a szerbiai demokrácia rendkívül gyenge helyzete nem biztatja az albánokat választási részvételre; jellemző, hogy etnikai pártjaik (melyekből legalább fél tucat létezik) bojkottálják a választásokat. Elindulni a hányattatások dacára a jobboldali PVD (Partia për veprim demokratik, Demokratikus Akciópárt) szokott, s annak köszönhetően, hogy a maroknyi szavazat nem oszlik meg, 1–3 képviselőt be is tud juttatni a belgrádi szkupstinába. Segíti őket az is, hogy a nemzetiségi mandátum küszöbe rendkívül alacsony, mindössze 0,4%.[80]

Napjainkban Szerbia albánjai elsősorban nem az autonómiáról, vagy netán az „újraegyesülésről" szőnek álmokat, hanem olyan mindennapi problémákkal küzdenek, mint az anyanyelvi tankönyvhöz való hozzájutás, vagy a szerbiai lakcímük megtartása. A szerb kormányzat mindinkább fellép hűtlennek vélt albán állampolgárai ellen. Az elmúlt években hatezernél is több szerb állampolgárságú albánt fosztottak meg egyoldalúan jogai gyakorlásának lehetőségétől.[81] Aktivisták és kisebb-

[78] *Global Report*, 2001.
[79] *Kurir.rs*, 2013; *Aljazeera*, 2013.
[80] Barlovac, 2014.
[81] Taylor, 2022.

ségkutatók szerint a cél az albán kisebbség lassú „elfogyasztása", s ezzel az etnikai kérdés lezárása. A Helsinki Bizottság „adminisztratív etnikai tisztogatásnak" nyilvánította a szerb intézkedéseket.[82] Shaip Kamberi, a PVD elnöke, a legjelentősebb szerbiai albán politikus maga is reflektált a problémákra, úgy fogalmazva: az albánok „ellenséges légkörben" élnek, és sürgette az új koszovói kormányt, hogy vigye a kérdést a Koszovóról szóló EU–Szerbia tárgyalások plénumára.[83]

Montenegró – mintaország?

Míg Észak-Macedóniában az albán „őshonosság" kérdése nemcsak a politikai harc része, de tudományosan sem könnyen felfejthető, a mai Crna Gora területének keleti része minden kétséget kizáróan őshonos albán vidék volt. A mai fontosabb montenegrói települések közül Bari, Ulqini és a mostani főváros, Podgorica is tiszta albán városok voltak; utóbbinak 8000 lakosából csupán pár tucat volt montenegrói.[84] Az itteni albán lakosság gheg nyelvű volt, vallásilag nagyobb részben szunnita muszlim, kisebb részben katolikus.

Az etnoföldrajzi értelemben vett Észak-Albánia határai az 1877–1878-as orosz–török háborút követően változtak meg véglegesen. A háború alatt és után Montenegró a megszállt albánlakta területekről szisztematikusan üldözte el a nem szláv lakosságot, tízezres nagyságrendben. Időközben véres gerillaháború is kibontakozott egyes határvidéki városkák, mindenekelőtt Plavë birtoklásáért, amit az albánok nem akartak feladni. Az utóbbi, ma Montenegró északkeleti csücskét képező területek végül az első Balkán-háború után kerültek Montenegróhoz. Ulqini és Plavë megőrizhették albán népességüket (bár sokan elköltöztek a szláv impérium alól), a két nyugatabbi város és térségük viszont nem. Így alakult ki a századfordulóra Észak-Albániában az a nyelvhatár, amelyet jó közelítéssel ma is aktuálisnak lehet mondani.

A II. világháború rövid nagyalbán epizódját követően a montenegrói albán területek (a mai Ulqini, Tuzi, Plavë és Gucisë járások) ismét Jugoszláviához kerültek. A parányi tagköztársaságban ugyan a népesség mérhető részét tette ki a pár tízezer megmaradt albán lakos, de különösebben erős érdekérvényesítő erővel nem rendelkeztek. Ma az albánok a lakosság 5%-át teszik ki Montenegróban, mintegy 30,000 fős lélekszámmal. Többséget alkotnak Ulqini városban és járásban, Tuzi városban és járásban, valamint jelentős kisebbséget Plavë és Gucisë járásokban.[85] Pár ezren Bariban és Podgoricában is élnek albánok, ám ez feltehetően a közelmúlt urbanizációs folyamatai miatt van, nem a város „őslakóiról" beszélhetünk.

Dacára annak, hogy a késői oszmán periódusból származó történelmi sérelmek igen jelentősek és javarészt még kibeszéletlenek, a montenegrói albán kisebbség elégedettebb helyzetével, mint más szomszédos államokban. A jó viszony megalapozója a 2006-os függetlenségi referendum volt, az albánlakta területek ugyanis

[82] *Helsinki Committee*, 2021.
[83] Rudic, 2017; Zaba, 2016; Bami, 2021; Stojanovic, 2021.
[84] Csaplár-Degovics, 2010. 54–56; Vickers, 1999. 36.
[85] *Popis stanovništva*, 2011.

elsöprő, helyenként 90%-os többséggel támogatták az önálló Montenegrót. Egyes számítások szerint a győzelem is veszélybe került volna az albán szavazatok nélkül.[86] A békés együttélés felé a montenegrói kormány is tett konkrét, illetve gesztusértékű intézkedést egyaránt. A kisebbségi törvény lehetőséget biztosít anyanyelvű albán közoktatásra, de egyetemi szintű tanárképzés is működik albánul. Kedvezményként értelmezhető a Podgoricával tőszomszédos Tuzi járás 2018-as létrehozása is, korábban az ottani albán falvak egy montenegrói többségű kistérségbe voltak beolvasztva. Egy 2019-es törvénymódosítás az albánoknak különösen fontos szabad zászlóhasználatot is lehetővé teszi.[87]

Ellentétek ugyanakkor természetesen vannak. A leggyakoribb képviselt kisebbségi sérelem az állami állások betöltésénél tapasztalt rendszerszintű diszkrimináció. A soknemzetiségű Montenegróban a montenegróiak a lakosság 45%-át adják, azonban a közigazgatásban dolgozóknak a több mint négyötödét. A probléma minden etnikai kisebbséget sújt, nemcsak az albánokat és egyértelmű, hogy ebben a tekintetben van hová fejlődnie az országnak.[88]

A montenegrói albánok politikai képviselete meglehetősen hektikus képet mutat. Tucatnyi, kizárólag etnikai ügyekre fókuszáló kispárt küzd egymással, ad hoc választási koalíciókba tömörülve a négyévente esedékes voksoláson. Bár a kisebbségi listáknak mindössze 1%-ot kell szerezniük a parlamenti mandátumhoz, jól mutatja a fragmentáció mértékét, hogy ez nem minden albán listának szokott sikerülni. A legutóbbi, 2020-as választások során az LS (Lista Shqiptare, Albán Lista), valamint a KS (Koalicioni Shqiptare, Albán Koalíció) szereztek ilyen módon 1–1 mandátumot. A Đukanović elnök harmincéves uralmát leváltó konzervatív–populista–európéer–zöld kormánykoalícióba azonban végül nem kaptak meghívást.

Az ország legnépszerűbb albán politikusa sem az etnikai kispártok valamelyikét képviseli; Dritan Abazoviq, a fiatal szociálliberális politikus az URA (Ujedinjena Reformska Akcija, Egyesült Akció és Reform) párt vezéralakja. Az URA négy mandátumot szerzett a podgoricai szkupstinában, s ezzel megkerülhetetlenné vált a koalíciós tárgyalásokon. A karizmatikus Abazoviq jelenleg az ország miniszterelnök-helyettese, s látványos korrupcióellenes fellépésével – amelybe a bevett elemmé váló „Twitter-kampányolás" is beletartozik – egyértelművé teszi: hosszútávra tervez a montenegrói belpolitikában.

Összegzés

A fentiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy az albán kisebbségek helyzete országonként erőteljesen más és más, jelenlegi státuszukban, lehetőségeikben és jövőképükben egyaránt.

Észak-Macedóniában bizonyos szakadék látszik kialakulni az albán *establishment*-politikusok és az átlagos tetovói albán között, ami a járványügyi intézkedések be nem tartásában is tetten érhető. A BDI csak kevéssel kapott több szavazatot

[86] Kajosevic, 2012.
[87] Kajosevic, 2019a.
[88] Kajosevic, 2019b.

az ellenzéki ASh-nál, így megeshet, hogy a következő kormányban már egy új, a 2001-es felkeléshez nem kötődő párt hallathatja a hangját a macedón pártok partnereként. Eközben pedig napirenden van az új népszámlálási eredmények értékelése is. A cenzus – meglepetésre – nem mutatott ki megnövekedett albán népességarányt, csupán a rendkívül egyenlőtlen eloszlású diaszpóra-önbevallás és egy kisebb macedón bojkott révén került 30% közelébe az arányuk. Ezzel együtt az albán kormánypárt az utóbbi arányt emeli ki, potenciálisan feltüzelve a macedón nacionalizmus nemzethalál-vízióját és az albán kollektív jogi igényeket egyaránt. Hisztériának, pláne erőszaknak ugyanakkor egyelőre nincs nyoma az észak-macedón közéletben. Sok múlik persze Pristina és Tirana szándékain is; főleg az előbbi mutatott történelmileg hajlandóságot a nagyalbán gondolat exportjára.

Görögországban jelen és múlt egyszerre problémás az albán kisebbség szempontjából. A çam albánok az egykor ellenük elkövetett atrocitások elismerését, állampolgárságukat, tulajdonukat kérik vissza – egyelőre minden eredmény nélkül, s nemzetközi szinten sincs támogatottsága ügyüknek. Az elmúlt harminc év albán bevándorlói pedig eközben görögösítéssel, letelepedési nehézségekkel és a hétköznapi rasszizmussal kénytelenek szembenézni. Mindeközben az őshonos arvaniták albán identitása már eltűnt, és nyelvük is erősen fogyatkozik.

Montenegróban az albán kisebbségek részesültek kedvezményekben az elmúlt években (a tuzi járás ügye, szabad jelképhasználat). Jelenleg a rendszerszintű államigazgatási diszkrimináció felszámolásáért harcolnak, amely, más kisebbségek mellett, őket is sújtja. Helyzetüket azonban nem segíti, hogy az albán kisebbségi pártok fragmentáltsága miatt nem igazán tudnak hatékonyan érvényesülni a podgoricai parlamentben. Az etnikailag vegyes pártban politizáló miniszterelnök-helyettes, Dritan Abazoviq karrierjét viszont érdemes figyelemmel követni, az ő személyében ugyanis benne lehet a lehetőség, hogy az albánság 5%-os létszámarányánál még nagyobb súlyt is képviseljen a kormányzatban.[89]

Szerbiában viszont, éppen ellenkezőleg, az albán kisebbség helyzete romlik. A Preševo-völgy albánajkú lakosainak korábban is meg kellett küzdeni a koszovói nemzettársaik ellen irányuló szerb dühvel, ám az elmúlt években a kormányzat is csatlakozott, bújtatottan, de aktívan, az ellenük történő fellépéshez. Időről időre az albánok a szerb bulvársajtó Nagy-Albániával riogató történeteinek „gonoszaiként" bukkannak fel, miközben azért kell küzdeniük, hogy esetleges koszovói kötődésük miatt ne veszítsék el szerbiai lakhelyüket. Mind Tirana, mind Pristina lobbiereje meglehetősen korlátozott az érdekükben.

Mivel a Balkán-félsziget tartós békéjével az etnikai feszültségek enyhüléséig nem lehet evidenciaként számolni, ezért az albán kisebbségek sorsának nyomon követése az egyik kulcsfontosságú tényező jelenleg. Bízom abban, hogy tanulmányommal hozzájárulhattam ennek a szövevényes helyzetnek a biztosabb megértéséhez.

[89] Abazoviq azóta miniszterelnök lett a Krivokapić-kormány bukását követően, de kabinetje 2022 nyár végén összeomlott a szerb ortodox egyház montenegrói jelenlétéről és befolyásáról folytatott viták miatt (lásd *Aljazeera*, 2022.). Jelenleg ügyvezető miniszterelnök a következő kormánykoalíció összeállításáig vagy az esetleges új választásokig.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Aleksovska

2015 Aleksovska, Marija: Trust in Changing Institutions: The Ohrid Framework Agreement and Institutional Trust in Macedonia. *East European Quarterly,* 43. (2015) 1. sz. 55–84.

Aljazeera

2013 *Preševo: Uklonjen spomenik albanskim borcima. Aljazeera,* (2013. január 20.) (https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2013/1/20/presevo-uklonjen-spomenik-albanskim-borcima – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2022 *Montenegro government loses no-confidence vote. Aljazeera,* (2022. augusztus 20.) (https://www.aljazeera.com/news/2022/8/20/montenegro-government-loses-majority-in-no-confidence-vote – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Altiparmakova

2021 Altiparmakova, Bisera: Skopje expects Pristina to extradite Afrim Ismailovic. *MIA.mk,* (2021. április 3.) (https://mia.mk/skopje-expects-pristina-to-extradite-afrim-ismailovic/?lang=en – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Antonopoulos

2020 Antonopoulos, Paul: Chameria Association Accuses Greece of a Genocide. *Greek City Times,* (2020. június 30.) (https://greekcitytimes.com/2020/06/30/chameria-association-accuses-greece-of-a-genocide/ – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Arday

2016 Arday Lajos: Nagy-Szerbia helyett Nagy-Albánia? In: Uő.: *Nemzetállamok és kisebbségek. Történelem és identitás Közép-Európában.* Budapest, L'Harmattan, 2016. 371–377.

Arifi

2018 Arifi, Benjamin: Smoke and Mirrors: a Macedonian spy mystery. *Balkan Insight,* (2018. május 9.) (https://balkaninsight.com/2018/05/09/smoke-and-mirrors-a-macedonian-spy-mystery-05-08-2018/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Bami

2021 Bami, Xhorxhina: Serbia's ethnic Albanians fear Belgrade is silently deleting addresses. *Balkan Insight,* (2021. január 25.) (https://balkaninsight.com/2021/01/25/serbias-ethnic-albanians-fear-belgrade-is-silently-deleting-addresses/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Barlovac

2014 Barlovac, Bojana: One Albanian party to run in Serbia election. *Balkan Insight,* (2014. február 12.)

(https://balkaninsight.com/2014/02/12/only-one-albanian-party-to-run-in-serbia-election/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Brunnbauer

2002 Brunnbauer, Ulf: The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe,* (2002) 1. sz. 1–24.

Chrysopoulos

2016 Chrysopoulos, Philip: Albanian Chams Try to Create a Minority Issue in Greece. *Greek Reporter,* (2016. június 14.)
(https://greekreporter.com/2016/06/14/albanian-chams-try-to-create-a-minority-issue-in-greece/ – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Census 2002

2005 *Census of Population, Household and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002. Book XIII. Total Population, Households and Dwellings According to the Territorial Organization of the Republic of Macedonia, 2004.* Skopje, Republic of Macedonia State Statistical Office, 2005.

Census 2021

2022 *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of North Macedonia, 2021 – first dataset.* Republic of North Macedonia State Statistical Office, 2022.
(https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10Popis-mk-en.pdf – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Csaplár-Degovics

2010 Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzettéválás kezdetei (1878–1913). A Rilindja és az államalapítás korszaka.* Doktori disszertáció. Budapest, Eötvös Loránd Tudomány-egyetem, 2010.

Daskalovski

2006 Daskalovski, Židas: *Walking On the Edge: Consolidating Multiethnic Macedonia 1989–2004.* Chapel Hill, NC, Globic Press, 2006.

Deliso

2007 Deliso, Christopher: Macedonian special police eliminate armed Albanian group with paramilitary, Wahhabi ties, seizing massive arsenal. *Balkanalysis,* (2007. november 11.)
(http://www.balkanalysis.com/blog/2007/11/11/macedonian-special-police-eliminate-armed-albanian-group-with-paramilitary-wahhabi-ties-seizing-massive-arsenal/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

de Rapper

2009 de Rapper, Gilles: Pelasgic Encounters in the Greek-Albanian Borderland: Border Dynamics and Reversion to Ancient Past in Southern Albania. *Anthropological Journal of European Cultures,* 18. (2009) 1. sz. 50–68.

Dimitrievska

2022 Dimitrievska, Valentina: North Macedonia's census reveals sharp population decline and change in ethnic mix. *Intellinews,* (2022. március 31.) (https://www.intellinews.com/north-macedonia-s-census-reveals-sharp-population-decline-and-change-in-ethnic-mix-239832/ – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Dimova

2006 Dimova, Rozita: Rights and Size: Ethnic Minorities, Nation-States and the International Community in Past and Present Macedonia. *Zeitschrift für Ethnologie,* 131. (2006) 2. sz. 277–299.

Election Guide

2020 *Elections in North Macedonia – North Macedonia Parliament 2020.* Election Guide, 2020. (https://www.electionguide.org/elections/id/3314/#_ftn8 – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Erdős

2022 Erdős András Patrik: Szétválasztva. Albánia határainak születése és a nagyalbán nacionalizmus. In: *Opuscula Historica V*. Szerk.: Kirchhof Gréta – Rácz Balázs Viktor. Budapest, ELTE Eötvös Collegium Történész Műhely, 2022. Megjelenés alatt.

Entina

2015 Entina, Ekaterina: Macedonian trap. *Rivista di Studi Politici Internazionali,* 82. (2015) 3. sz. 343–358.

European Commission

2020 *Western Balkan leaders accelerate convergence towards the EU*. European Commission, 2020. (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2051 – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Gibas-Krzak

2014 Gibas-Krzak, Danuta: Geopolitical Determinants of Macedonia as part of the Balkan Instability. Outline of the Problem. *Politeja,* 30. (2014) 4. sz. 211–226.

Golinkin

2021 Golinkin, Lev: Nazi collaborator monuments in Macedonia. *Forward.com,* (2021. január 26.) (https://forward.com/news/462700/nazi-collaborator-monuments-in-macedonia/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Global Report

2001 *Child Soldiers Global Report 2001 – Federal Republic of Yugoslavia.* Child Soldiers International, 2001. (https://www.refworld.org/docid/498805fbc.html – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Hahn

1854 Hahn, Johann Georg von: *Albanesische Studien*. Jena, F. Mauko, 1854.

Helsinki Committee

2021 *Albanian Minority on Hold. Preševo, Bujanovac and Medveđa as hostages of the Serbia and Kosovo relations.* Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, Belgrade, 2021. (http://www.helsinki.org.rs/doc/izvestaj%20presevo%20eng.pdf – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Judah

2008 Judah, Tim: *Kosovo. What Everyone Needs to Know*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

2020 Judah, Tim: Wildly wrong: North Macedonia's population mystery. *Balkan Insight,* (2020. május 14.) https://balkaninsight.com/2020/05/14/wildly-wrong-north-macedonias-population-mystery/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Kajosevic

2012 Kajosevic, Samir: The Minority Report: jobless ethnic Albanians „let down by the State". *Balkan Insight,* (2012. november 6.) (https://balkaninsight.com/2012/11/06/the-minority-report-jobless-ethnic-albanians-let-down-by-the-state/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2019a Kajosevic, Samir: Montenegro promises lifting curbs on ethnic minorities' symbols. *Balkan Insight,* (2019. november 22.) (https://balkaninsight.com/2019/11/22/montenegro-proposes-lifting-curbs-on-ethnic-minorities-symbols/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2019b Kajosevic, Samir: Montenegro Albanian official says discrimination remains rife. *Balkan Insight,* (2019. szeptember 24.) (https://balkaninsight.com/2019/09/24/montenegro-albanian-official-says-discrimination-remains-rife/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Kamberi

2016 Kamberi, Belgzim: *(Non)Implementation of the Agreement of the Governments Relating to the South of Serbia*. Bujanovac, The Council for Human Rights, 2016.

Koktsidis–ten Dam

2008 Koktsidis, Pavlos-Ioannis – ten Dam, Caspar: A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans. *East European Quarterly,* 42. (2008) 2. sz. 161–190.

Koinova

2013 Koinova, Maria: *Ethnonationalist Conflict in Postcommunist States. Varieties of Governance in Bulgaria, Macedonia and Kosovo.* Philadelphia, PA, University of Pennsylvania Press, 2013.

Krzak

2014 Krzak, Andrzej: Asymmetry of the Albanian-Macedonian Military Conflict in 2001: Characteristics of the fight in the regions of Tetovo, Kumanovo, Aračinovo and Vaksince. *Politeja,* 30. (2014) 4. sz. 295–316.

Kretsi

2002 Kretsi, Georgia: The 'Secret' Past of the Greek-Albanian Borderlands. Cham Muslim Albanians: Perspectives on a Conflict over Historical Accountability and Current Rights. In: *Ethnologia Balkanica,* (2002) 6. sz. 171–196.

Kurir.rs

2013 Istekao rok: Spomenik u Preševu nije uklonjen! *Kurir.rs,* (2013. január 16.) (https://www.kurir.rs/vesti/srbija/604099/istekao-rok-spomenik-u-presevu-nije-uklonjen – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2021 Abazović odgovorio Milu: Providno je tvitnuo, ali nije demantovao dug od 12,4 miliona evra. *Kurir.rs,* (2021. január 5.) (https://www.kurir.rs/region/crna-gora/3599021/abazovic-odgovorio-milu-providno-je-tvitnuo-ali-nije-demantovao-dug-od-124-miliona-evra – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Lyon

2016 Lyon, Aisling: *Decentralization and the Management of Ethnic Conflict: Lessons from the Republic of Macedonia.* London–New York, NY, Routledge, 2016.

Manasiev

2012 Manasiev, Aleksandar: Political football: The Balkans' belligerent ultras avoid penalties. *Balkan Insight,* (2012. november 30.) (https://balkaninsight.com/2012/11/30/political-football-the-balkans-belligerent-ultras-avoid-penalties/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Manyasz

2021 Manyasz Róbert: Albán tavasz. Kinek dolgozik az idő a Balkánon? *Magyar Narancs,* (2021. április 1.) (https://magyarnarancs.hu/kulpol/alban-tavasz-237213 – Utolsó letöltés: 2022. október 26.)

Martin–Martin–Weil

2006 Martin, Philip L. – Martin, Susan F. – Weil, Patrick: *Managing Migration: The Promise of Cooperation.* Washington DC, Lexington Books, 2006.

Marusic

2014a Marusic, Sinisa Jakov: Albanians declare „republic" in Macedonia. *Balkan Insight,* (2014. szeptember 19.) (https://balkaninsight.com/2014/09/19/republic-of-ilirida-declared-in-macedonia/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2014b Marusic, Sinisa Jakov: „Liberation Army" claims it shelled Macedonian Govt. *Balkan Insight* (2014. november 7.) (https://balkaninsight.com/2014/11/07/new-%C3%ACliberation-army%C3%AE-claims-attack-on-macedonian-government-hq/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2019 Marusic, Sinisa Jakov: Language law tests ethnic relations in North Macedonia again. *Balkan Insight (*2019. december 30.) (https://balkaninsight.com/2019/12/30/language-law-tests-ethnic-relations-in-north-macedonia-again/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

2021 Marusic, Sinisa Jakov: North Macedonia murder retrial convicts ethnic Albanians of terrorism. *Balkan Insight (*2021. február 23.) (https://balkaninsight.com/2021/02/23/north-macedonia-murder-retrial-convicts-ethnic-albanians-of-terrorism/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Mejdini

2018 Mejdini, Fatjona: Albania's new Greek cemeteries risk reviving old grudges. *Balkan Insight* (2018. január 22.) (https://balkaninsight.com/2018/01/22/albania-s-new-greek-cemeteries-risk-reviving-old-grudges-01-20-2018/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Merdjanova

2013 Merdjanova, Ina: *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans Between Nationalism and Transnationalism*. Oxford, Oxford University Press, 2013.

Neofotistos

2010 Neofotistos, Vasiliki P.: Postsocialism, Social Value and Identity Politics among Albanians in Macedonia. In: *Slavic Review,* 69. (2010) 4. sz. 882–902.

Peshkopia

2015 Peshkopia, Ridvan: *Conditioning Democratization. Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*. London, Anthem Press, 2015.

Pieroni–Giusti–Quave

2011 Pieroni, Andrea – Giusti, Maria Elena – Quave, Cassandra L.: Cross-Cultural Ethnobiology in the Western Balkans: Medical Ethnobotany and Ethnozoology Among Albanians and Serbs in the Pešter Plateau, Sandžak, South-Western Serbia. *Human Ecology,* 39. (2011) 3. sz. 333–349.

Popis stanovništva

2011 *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine. Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori*. Monstat, 2011.

Radio Free Europe

2009 Macedonian encyclopedia sparks Balkan ethnic row. *Radio Free Europe,* (2009. szeptember 24.)

(https://www.rferl.org/a/Macedonian_Encyclopedia_Sparks_Balkan_Ethnic_Row/1830215.html – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Reed–Kryštufek–Eastwood

2004 Reed, Jane M. – Kryštufek, Boris – Eastwood, Warren John: The Physical Geography of the Balkans and the Nomenclature of Place Names. In: *Balkan Biodiversity: Pattern and Process in the European Hotspot.* Ed.: Griffiths, Huw I. – Kryštufek, Boris – Reed, Jane M. Berlin, Springer Nature, 2004. 9–23.

Romsics

2020 Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Helikon, 2020.

Rosulek

2001 Rosulek, Přemysl: Albanians in the Republic of Macedonia (1991–2001): Could the Attempt to Create a Multiethnic Society Succeed? *Perspectives,* (2001) 17. sz. 43–58.

Rudic

2017 Rudic, Filip: Rabid anti-Albanian sentiment grips Serbian media. *Balkan Insight,* (2017. május 16.)
(https://balkaninsight.com/2017/05/16/rabid-anti-albanian-sentiments-grip-serbian-media-05-16-2017/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Samardjiev

2022 Samardjiev, Alexander: North Macedonia, the census does not quell the controversy. *OBCT (Osservatorio balcani e caucaso transeuropa),* (2022. április 12.)
(https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/North-Macedonia/North-Macedonia-the-census-does-not-quell-the-controversy-217397 – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Schütz

2001 Schütz István: Az ismeretlen Koszovó. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 10.* Szerk.: Szögi László. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2001. 87–105.

2006 Schütz István: *Fehér foltok a Balkánon. Etnikai mozgások, kölcsönhatások, „nagy birodalmak”.* Budapest, Balassi Kiadó, 2006.

Sideris

2016 Sideris, Spiros: Greece key to Albania's EU accession. *Independent Balkan News Agency,* (2016. december 11.)
(https://balkaneu.com/greece-key-albanias-eu-accession/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Speed–Alikaj

2020 Speed, Madeleine – Alikaj, Arlis: Rights denied: Albanians in Greece face long-time limbo. *Balkan Insight* (2020. július 1.)
(https://balkaninsight.com/2020/07/01/rights-denied-albanians-in-greece-face-long-term-limbo/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Stojanovic

2021 Stojanovic, Milica: In hostile Serbian parliament, MP fights for rights of 'enemy' Albanians. *Balkan Insight,* (2021. február 22.) (https://balkaninsight.com/2021/02/22/in-hostile-serbian-parliament-mp-fights-for-rights-of-enemy-albanians/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Taylor

2022 Taylor, Alice: Albanians in South Serbia want their rights included in the Kosovo-Belgrade dialogue. *Euractiv,* (2022. szeptember 20.) (https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/albanians-in-south-serbia-want-their-rights-included-in-the-kosovo-belgrade-dialogue/ – Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

Tálas

1998 Tálas Barna: Politikai hatalomgyakorlás – Társadalmi-gazdasági modernizáció (Retrospektív összehasonlító elemzés és prognózis). *Society and Economy in Central and Eastern Europe,* 19. (1998) 3. sz. 30–68.

Thomason

2001 Thomason, Sarah G.: *Language Contact: An Introduction.* Baltimore, MD, Georgetown University Press, 2001.

Tsaka

2019 Tsaka, Davis: Is Greece still in a state of war with Albania? *The Greek Observer,* (2019. március 10.) (https://thegreekobserver.com/blog/2019/03/10/is-greece-still-in-a-state-of-war-with-albania/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Uzunov

2017 Uzunov, Sasha: Germany responds to Albanian „Nazi" statues. *alternatecomms.com,* (2017. december 15.) (https://alternatecomms.com/germany-responds-to-albanian-nazi-statues/– Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Venice Commission

2019 *North Macedonia. Opinion on the Law on the Use of Languages. Venice Commission Opinion No. 946/2019.* (2019. december 9.) (https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)033-e – Utolsó letöltés 2022. november 27.)

Vesti Online

2014 „Ubijemo Srbe i idemo na EURO?" *Vesti Online,* (2014. október 30.) (https://arhiva.vesti-online.com/Sport/Fudbal/445081/Navijaci-Skendije-Ubijemo-Srbe-i-idemo-na-EURO – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Vickers

1999 Vickers, Miranda: *The Albanians. A Modern History*. London, I. B. Tauris, 1999.

2002 Vickers, Miranda: *The Cham Issue. Albanian National & Property Claims in Greece.* Shrivenham, Conflict Studies Research Centre, 2002.

Vullnetari

2012 Vullnetari, Julie: Albania on the Move: Links Between Internal and International Migration. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012.

Yorulmaz

2016 Yorulmaz, Murat: The Relation between Identity and Security: A Comparative Study on Kosovo and Macedonia. *Insight Turkey,* (2016) 1. sz. 165–189.

Zaba

2016 Zaba, Natalia: Serbia's young Albanians suffer in schoolbook dispute. *Balkan Insight,* (2016. június 10.) (https://balkaninsight.com/2016/06/10/serbia-s-young-albanians-suffer-in-schoolbook-dispute-06-09-2016/ – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)

Žizek

1999 Žižek, Slavoj: The Spectre of Balkan. *The Journal of the International Institute,* 6. (1999) 4. sz. (https://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0006.202?view=text;rgn=main – Utolsó letöltés: 2022. január 3.)